

ПАСІОНАРНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ До критики окремих положень концепції Л. Гумільова

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності теми. В сучасних соціально-історичних умовах, коли після майже чверті століття існування незалежної суверенної України її свобода і незалежність піддається суворим випробуванням, не запозичені і не сфальшовані національні цінності, що віками живили народне прагнення до встановлення вільного і справедливого соціального устрою, стають рушійною силою у здійсненні стратегії успішного соціокультурного розвитку країни. Одним із вочевидь важливих завдань цієї стратегії є очищення від викривлень та історичних нашарувань її минувшини і збереження духовного дитинця, у лоні якого здійснювалось становлення моноліту культури українського народу.

Це прагнення намагаються знецінити та дискредитувати. Причому не меншу, ніж пряма агресія та інформаційна війна, небезпеку становлять спроби заспокоїливо-розсудливого і начебто неупередженого науково-історичного аналізу української історії, під якими вгадуються звичні обриси великодержавної впевненості у праві оцінювати, членувати та «м'яко» встановлювати орієнтири і розставляти акценти в українській історії — так, начебто вона залишається частиною приреченої імперії. Зокрема, у англомовному матеріалі досить відомого російського історика В. Буддакова (який представляє навіть не «яструбине», а скоріш досить демократичне, «лояльно-зважене» крило руху «єдиноросів», якщо визначити його позицію на уявній мапі політичних уподобань), викривається і прагнення українських істориків підтримати український патріотизм, і проблематичність української ідентичності, і домінування в українській історіографії вульгаризованої схеми української історії за М. Грушевським, згідно якій віхами української історії є Київська Русь, Галицько-Волинське князівство, Велике князівство Литовське, Козацький Гетьманат XVII–XVIII століть та Українська республіка 1917–1920-х [1, с. 17–18].

У зв'язку з цим особливої наукової ваги та інтересу набуває прояснення і уточнення основних історичних умов генези української нації. Одним з напрямків такого розгляду є впливова наукова концепція етногенезу Л. Гумільова, уточнення певних положень якої може сприяти проясненню важливих методологічних установок дослідження процесів етногенезу на території «життєвої діяльності» давніх слов'янських спільнот та слугувати чіткому встановленню засад розбудови національного культурного простору в сучасних умовах.

Метою статті є спроба розглянути основні історичні умови генези української нації під кутом зору концепції етногенезу Л. Гумільова.

Основний виклад матеріалу. Дослідження процесів етногенезу фактично збігається у певній площині зі спробами з'ясування сутності культури, а також торкається тією ж іншою мірою її типології, категоризації, встановленню і понятійній систематизації в річичі єдиного поняття культури різноякісних історичних феноменів. Зрозуміло, що такий широкий підхід охоплював би переважну частину проблематики наук про культуру, хоча імпліцитно накопичений матеріал в міру можливостей самих авторів використовується в кожному конкретному випадку наукового дослідження. Водночас варто звернути увагу на той факт, що всі обмежувальні заходи і зусилля щодо спеціалізації і звуження предмету досліджень, особливо в соціогуманітарних науках, фактично прямо пропорційно збільшують можливість і необхідність універсалізації контексту, в якому розглядається (у який поміщається) даний максимально звужений і конкретизований предмет розгляду.

Іншими словами, чим більше предмет локалізований у темі, тим більше необхідність та й потреба розглянути його на перетині інших підходів. Це точка або перехрестя, що притягує до себе, як центр, силові лінії дослідницького пошуку всієї множини інших, дотичних чи суміжних дисциплін. Так виходить і у даному ви-

падку: теорія етногенезу, яка складалась ще в середині минулого століття в досить консервативному і ціннісно заангажованому середовищі радянської наукової спільноти, несла на собі як відбиток часу, так і, водночас, зерно справді радикального універсалістського підходу, що об'єднав її з модерністським світосприйняттям у тому, що стосується здатності революційного перегляду на той час пануючих уявлень у певній сфері. Зокрема, за концепцією мислителя закріпилась ціла низка «ізмів», що утворювали координати її оціночної кваліфікації: біологізм, географізм, психологізм, енергетизм, які і зараз постають визначальним чинником сприйняття її науковою спільнотою. І хоча ставлення до концепції Л. Гумільова, як і до будь-якого іншого досить радикального підходу, є неоднозначним, цікавість до неї (хоча переважно у контексті пострадянського, а не західного наукового середовища) з часом не спадає. Перелік авторів, що звертаються до вивчення його спадщини та різноманітних аспектів теорії, а також доробок колег на цьому пошуковому полі досить повно і системно представлений у спеціальній науковій літературі [зокрема, 2–6]. Критика конкретно-історичних праць Л. Гумільова представлена у статтях А. Г. Кузьміна, Б. А. Рібакова, Н. Р. Гусевої, Б. І. Панкратова, Л. Кейна, Я. С. Лур'є, Н. В. Трубнікової, Ш. Русакова, С. О. Іванова.

Зерном науково-теоретичної конструкції Л. Гумільова зазвичай вважається концепція пасіонарності. Цьому стрижню всієї історико-філософської та етно-культурологічної побудови мислителя присвячено досить багато дослідницької уваги. Зокрема, в одній з останніх праць з цієї теми пасіонарність аналізується під різними кутами зору: вона має енергетичний та психологічний виміри — «знаходиться» у підсвідомості; пов'язана із специфікою нервової діяльності; виражається у здатності абсорбувати енергію зовнішнього середовища та перетворювати її на певний вид роботи; потім, пасіонарії здатні до поведінкового понаднапруження та протистояння інстинктам (*слід розуміти самозбереження — примітка авт.*); вони здатні жертвувати собою заради ілюзорної цілі; пасіонарії володіють виключною здатністю впливати на поведінку та психічний стан людей, що їх оточують. Це явище було названо Л. Гумільовим пасіонарною індукцією. Воно було пов'язано етнологом з процесами зміни настроїв та поведінки людей у присутності більш пасіонарних особистостей. Таким чином, енергетичні та психологічні характеристики пасіонарності позначені досить зрозуміло.

Але надалі ми знаходимо ще один вимір пасіонарності. Автор посилається на «Толковий словарь» понять та термінів, використаних у вченні про етногенез Л. Гумільова, складений В. Ю. Єрмолаєвим та В. А. Мічуриним. У ньому головний акцент припадає на поняття «жертвовності». Зокрема, жертвовність розуміється авторами достатньо широко: як відмова від задоволення найближчих потреб заради домінуючої, як мета, соціальної чи ідеальної потреби [7, с. 160–161]. Власне, для цілей нашого розгляду даних положень достатньо, щоб у цілому дійти до висновку, що пасіонарії можуть в певній ситуації розглядатись як каталізатори (в сучасній термінології починає використовуватись у відповідному контексті поняття «нейромодулятори») формування національної свідомості. При цьому не слід вбачати занадто сміливі паралелі у намічених спорідненостях розуміння процесів етногенезу, культурогенезу та націогенезу. Самим фактом постійного звернення до її положень вона стверджує свій методологічний потенціал та актуальність в умовах сьогодення.

Зазначимо, що сучасний термін «національна свідомість» досить чітко поєднується у єдиний комплекс наскрізних смислів поняттями: пасіонарність (ціннісна енергія), супер-етнос, етнос, культура, символ культури, міф культури. Важливим зауваженням є те, що розповсюдження ціннісної енергії у формах міфу може бути представленим достатньо аргументовано відносно України як таке, що відбувалось у давні часи та в період її «видимої» історії по типу рівноваження сил. У даному випадку йдеться про такий спосіб розуміння формування культурного простору, коли ціннісна енергія визначає географічні обмеження та певний історичний етап формування культурного простору нації. Ось яким чином викладає концепцію пасіонарності сам її творець, Л. Гумільов. Не потрібно особливо напружуватись, щоб прочитати у ній фактичну історію українського протоетносу. Як зауважує мислитель, перед тим, як викласти основні положення концепції пасіонарності, теорія му-

тагенезу добре узгоджується з відомими фактами етнічної історії. Розлоге цитування надалі має показати, що факти (як це відомо вже деякий час у теорії пізнання) є не стільки вочевидь об'єктивною річчю, скільки комбінацією смислів і значущості, які ми надаємо подіям (інформації), що сприймається в образах її людських носіїв, в подорожі ідей як релігій чи форм державності, тобто в релігійно-політичних формах (образах) пасіонарності.

Отже, працю, що присвячена власне історії Росії, автор починає з уточнення основних положень концепції етногенезу та пасіонарності. «Етнос, виникнувши, проходить низку закономірних фаз розвитку, які можна уподібнити різним віковим періодам людини. Перша фаза — фаза пасіонарного підйому етносу, викликана пасіонарним поштовхом. Важливо відзначити, що старі етноси, на базі яких виникає новий, з'єднуються як складна система. З іноді несхожих субетнічних груп створюється спаяна пасіонарною енергією цілісність, яка в процесі розширення підкоряє територіально близькі народи. Так виникає етнос. Група етносів в одному регіоні створює суперетнос (як Візантія) — суперетнос, що виник у результаті поштовху у I столітті н. е., який складався з греків, єгиптян, сирійців, грузин, вірмен, слов'ян та проіснував до XV століття). Тривалість життя етносу, як правило, однакова і становить від моменту поштовху до повної руйнації близько 1500 років, за виключенням тих випадків, коли агресія іноплемінників не порушує нормальний хід етногенезу.

Найбільший підйом пасіонарності викликає прагнення людей не створювати цілісності, а навпаки, «бути самими собою»: не підкорятись загальним приписам, зважати лише на власну природу. Зазвичай в історії ця фаза супроводжується таким внутрішнім суперництвом та різнею, що хід етногенезу на певний час гальмується акматичною фазою етногенезу.

Поступово внаслідок різни пасіонарний заряд етносу зменшується, бо люди фізично винищують одне одного. Починаються громадянські війни, і таку фазу ми назовемо фазою надлому. Зазвичай вона супроводжується величезним розсіюванням енергії, що кристалізується у пам'ятках культури та мистецтва. Але найвищий розквіт культури відповідає занепаду пасіонарності, а не її підйому. Закінчується ця фаза зазвичай кровопролиттям; система викидає з себе надлишкову пасіонарність. І в суспільстві відновлюється позірний рівновага.

Етнос починає жити «за інерцією», завдяки набутих цінностям. Цю фазу ми назовемо інерційною. Знов відбувається взаємне підкорення людей одне одному, утворюються великі держави і накопичуються матеріальні блага.

Поступово пасіонарність вичерпується. Коли енергії у системі стає замало, провідну роль у суспільстві займають субпасіонарії — це меморіальний [період], коли етнос зберігає лише пам'ять про свою історичну традицію. Далі зникає і пам'ять: настає час рівноваги з природою (гомеостазу), коли люди живуть у гармонії з рідним ландшафтом і надають перевагу спокою перед великими задумами. Пасіонарності людей у цій фазі вистачає лише на те, щоб підтримувати налагоджене попередниками господарство» [7, с. 6–7]. Люди з пониженою пасіонарністю прагнуть знищити не тільки бентежних пасіонаріїв, але й працелюбних гармонійних людей. Наступає фаза обскурації, за якої процеси розпаду у етносоціальній системі стають незворотними. Всюди панують люди мляві та егоїстичні, які керуються споживацькою психологією. А після того, як субпасіонарії проїдять та проп'ють усе цінне, що збереглось від героїчних часів, настає остання фаза етногенезу.

Виходячи з розрахунків самого творця пасіонарної теорії етногенезу, весь період формування, виявлення, розквіту (акме) та надлому (обскурації) етносу становить 1500 років. За всієї поваги до обширної фактичної, переконливої логічної та талановитої риторичної аргументації її автора ні він, ні будь-який інший дослідник не стане наполягати на абсолютній значущості власної концепції — тим більше, що існування істини в останній інстанції вже давно заперечується самою історією, представником якої і є Л. Гумільов.

Тому твердження про стабільний термін існування етносу, який охоплює 15 століть, є досить умовним. Його встановлення базується на розгляді однієї гілки історичного розвитку народів переважно європейської лінії та являє собою комбінацію вже відомих результатів, об'єднаних у єдиний вимір дослідницькою установкою.

Якою б не була остання, вона існує як модель дослідження і являє собою спосіб реалізації онто-гносеологічного принципу, коли дослідницька установка формує результат пошуку. Принципова роль встановлення періодизації певного феномену (феноменів), на який так наполягає історична наука, полягає у тому, що таким чином відбувається акцентуація тих чи інших позицій, що дозволяє надати активну ціннісну форму самій моделі. Водночас той же О. Шпенглер, спорідненість концепції якого в ідеї круговороту культур з ідеями Л. Гумільова відзначають дослідники [7, с. 171, 173] зауважував: «я бачу феномен множинності потужних культур, що з первісною силою зростають з надр країни, що їх народила, до якої вони суворо прив'язані протягом всього власного існування, і кожна з них накладає на <...> людство свою форму, і у кожної своя власна ідея, власні пристрасті, власне життя, бажання і, нарешті, смерть» [9, с. 29].

Без особливої напруги можна побачити у цих словах видатного мислителя пряму аналогію з розглянутими далі положеннями концепції Л. Гумільова: ані російська, ані українська національні культури не мисляться у категоріях занепаду і смерті, але якщо саме протоукраїнський слов'янський етнос і його історія розглядаються у даній праці все ж таки в якості колиски російського, то навряд чи варто країну, територію і культуру, що її народила, розпорошувати та розчиняти в меті та діях тих «жертвовних пасіонаріїв», які аж ніяк не пов'язували далеку історичну перспективу зростання російської територіальності, великодержавності та культурного простору з її українською колискою.

Саме тому увагу потрібно приділити внутрішнім суперечностям саме гумільовської концепції. А вони, відносно українського протоетносу, виявляють себе у наступному. По-перше, назва «суперетнос», яку Л. Гумільов застосовує саме до російського етнічного утворення, зрозуміло, містить в собі вказівку на досить пістривий етнічний склад цього утворення — що, власне, і не заперечується автором. З цього випливає перша суперечність.

Не можна приписувати період утворення, розвитку, розквіту та надлому у єдності його характеристик такому феномену, який протягом власного періоду існування фактично втратив ідентичність змісту, що вкладався у нього на початку дослідження. Поняття «Київська Русь», яке розглядається у цьому контексті в якості висхідного (і нічого іншого не може бути), поступово підмінюється поняттями «Московське князівство», «Московська Русь», «російське», «Росія» і аналізується у єдності попередньо визначених характеристик як перенесених на нове утворення. Це відомий у логіці прийом підміни тези. Ми можемо скільки завгодно вказувати на неможливість розділити історичні долі народів, на постійний процес «перетікання смислів», що спровокований збігом назв «Русь, русин, русич, руський, російський» та ін., вказувати на спорідненість мовного чинника тощо. Але з цього абсолютно не випливає необхідність поглинання української історії російською та перетворення її на частину ціннісного міфонаративу (культурного символу за О. Шпенглером) останньої. Але з цього якраз і випливає необхідність відпрацювання такої методології дослідження, яка б дозволяла протистояти цим процесам і створювати рівноправне і об'єктивне поле онто-гносеологічного спілкування типів її колективної культури. Це тим більш актуально, оскільки виявлена її історична потреба у справі захисту та розвитку історичної пам'яті та культурного простору різних народів — що, власне, і є юридичною стороною такого поняття міжнародного права, як суверенітет.

По-друге, якщо виходити з аргументації самого творця даної концепції, то період надлому та втрати пасіонарності саме Київською Руссю настав уже в X–XI століттях. Прологом (або й свідченням цього) є наступний епізод.

У розділі «Рождение Киевской державы» вже згадуваної роботи автор повідомляє, що для слов'ян було бідою сусідство з давніми русами. Л. Гумільов робить у цьому фрагменті посилання, що існують різні гіпотези про походження русів, яких на різних мовах називали по-різному: рутени, роси, руги. Сам він зазначає, що схильний бачити в них плем'я давніх германців. Потрібно віддати належне досліднику у тому, що він не ототожнює росіян з русами, а слов'ян з українцями (переважно з причин очевидної історичної нез'ясованості цього питання, яке залиша-

ється таким аж до теперішнього часу), але зауважує, що руси тероризували слов'ян; що вони зайняли Куябу (Київ) (який, вочевидь, до цього був слов'янським? — курсив автора) під час набігів чи то походів. Далі йдеться про варяга Олега, який підійшов до Києва, де на той час знову жили слов'яни і стояла невелика руська дружина Аскольда і вождя слов'ян Діра, та зрадницьки вбив їх. Після цього кияни без будь-якого опору підкорились новим владарям. Це відбулось 882 року [8, с. 12–13].

У даному випадку важливо зафіксувати не власне суперечності самого викладу: чому про слов'ян не було ніякої згадки, хоча вони, за попередніми свідченнями, як можна зрозуміти, заснували Куябу (Київ). Слід розуміти, що потім її зайняли руси. Потім вони кудись зникли (інакше їм не довелося б знову захоплювати Київ на чолі з Олегом (варязьким — чи руським?) воеводою і малолітнім Ігорем. Відповідь на питання про те, чому місто обороняв Аскольд (варяг або русич?) і слов'янин Дір, теж залишається предметом для вільних інтерпретацій. Принаймні Л. Гумільов цього не пояснює. Однак для нас ці історичні нез'ясованості та суперечності не становлять принципового предмету розгляду. Насправді важливо сфокусувати увагу на головній суперечності даного концептуального фрагменту. Йдеться про невідповідність термінів проходження стадій етногенезу класифікації самого дослідника. Ось що пише історик (з метою збереження повноти смислів фрагменту наведемо його мовою оригіналу): «Мстислав, будучи, подобно своему отцу, (Володимиру Мономаху — примітка автора) талантливым человеком, захватил Полоцк, полоцких князей выслал в Византию, а территории княжества присоединил к Русской земле. Это был период, когда вся Русь (то есть все восточное славянство) была объединена. Мстислав Великий, хотя и княживший очень недолго (1125–1132 гг.), пользовался таким уважением, что был канонизирован Русской православной церковью. После смерти Мстислава Киевская держава стала быстро, спонтанно распадаться... Окончательно обособились Северо-Восточная Русь и юго-западные земли (Волинь, Киевщина и Галиция). Самостоятельным государством стало Черниговское княжество, где правили Ольговичи и Давыдовичи. Выделились и Смоленск, и Турово-Пинская земля. Обрел полную независимость Новгород. А половцам, завоеванным и подчиненным, даже не пришлось нарушать своих обязательств: они сохраняли автономию, на которую русские князья и не думали покушаться.

Государственный распад Руси отражал происходивший распад этнической системы: хотя во всех княжествах жили по-прежнему русские, и все они оставались православными, чувство этнического единства между ними разрушалось.

Ярким примером утраты этнической комплиментарности стал поступок князя Андрея Боголюбского. В 1169 г., захватив Киев, Андрей отдал город на трехдневное разграбление своим ратникам. До того момента на Руси было принято поступать подобным образом лишь с чужеземными городами. На русские города ни при каких междоусобицах подобная практика никогда не распространялась.

Приказ Андрея Боголюбского показывает, что для него и его дружины в 1169 г. Киев был столь же чужим, как какой-нибудь немецкий или польский замок... Следовательно, в конце XII в. Древняя Русь вступила в новую фазу этногенеза — обскурацию. Пасионарность Руси неуклонно снижалась, и потому разнообразие ландшафтов, традиций и вариаций поведения вело к торжеству центробежных тенденций. В силу этого обстоятельства и оказалась Русь разорванной на отдельные княжества и уделы, которым в этническом смысле соответствовали различные этносы и субэтносы. Последние были крайне разнообразны» [8, с. 41–42].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підведемо попередні підсумки. По-перше, порівняємо термін, визначений Л. Гумільовим, як такий, що охоплює начало, піднесення пасіонарності та обскурацію етносу з історичними датами, які він сам визначає в якості ключових для українського протоетносу. Отже: VI–VIII століття — період утворення Київської Русі зусиллями чи то слов'ян, чи то русів; а вже у XII столітті відбувається фаза обскурації, яка має визначати процеси розпаду етносу. За будь-якої системи підрахунків 15 століть аж ніяк наведений термін не охоплює. По-друге, сам Л. Гумільов відзначає відсутність чуття єдиного культурного простору, що виявилось у вчинку Андрія Боголюбського щодо Києва. Російський суперетнос, до якого, власне, і слід тоді застосовувати всі принципи розгляду

та періодизацію станів розвитку і занепаду, а надалі в цілях, можливо, несвідомого підлаштування перебігу історичних подій навіть не під власну концепцію, а під «природну» за етнічною належністю великодержавність, і виділяти його частину з тією ж такою, досить очевидною, глорифікацією ролі наприклад, Олександра Невського під ідею пасіонарного підйому та поступального етноісторичного руху суто російського етнічного угруповання, яке потім повільно переходить в іменуваннях у міфологічну єдину, неподільну, соборну, святую тощо Русь і Росію. Він повівся з містом і його населенням як загарбник, безжалюбно і жорстоко. Але ж хіба не про одну етнічну цілісність далі розповідає Л. Гумільов? Начебто самі наведені факти вже не повинні бути проаналізовані зовсім в іншій парадигмі: розколотий і розшматований протоукраїнський етнос можна розглядати як такий, що втратив свою пасіонарність, але тоді його вік потрібно було б рахувати зовсім з іншої дати. І останнє. Не можна в одному місці розглядати етнос як єдиний.

Насправді йдеться про інший підхід. Український протоетнос ще навіть не сформував свій стан пасіонарності. Задавлена самою унікально несприятливою геополітичною ситуацією «прикордонності» власного формування та становлення, українська протонація мала реалізувати сценарій власного нарративу як виплеск пасіонарності (якщо за розрахунками автора відраховувати його з приблизного періоду утворення проукраїнської держави Київська Русь у період VI–VIII століть) саме на рубіжному періоді XIX–XX століть, коли вперше були зафіксовані спроби формування цілісної національної ідеї та втілення в життя основних шляхів реалізації української національної свідомості у розбудові власного культурного простору.

Перспективою подальшого дослідження є формування диверсифікованих підходів у площині етно-історичного та соціо-культурологічного обґрунтування процесів етногенезу українського і російського народів, з урахуванням виявлених в сучасних умовах принципових розбіжностей у розумінні мотиваційних сил історичної дії у картині ціннісного світобачення двох народів, а також розвитку на основі застосування онто-гносеологічного принципу сучасних моделей історичного націєтворення.

Література

1. Buldakov V. Attempts at the Nationalization of Russian and Soviet History in the newly independent Slavic States [Електронний ресурс] / Vladimir Buldakov. — Режим доступу: https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/sympo/02summer/pdf2/buldakov_large.pdf. — Назва з домашньої сторінки Інтернету.
2. Шнирельман В. А. Введение [Текст] / В. А. Шнирельман // Этнографическое обозрение. — 2006. — № 3. — С. 3–7.
3. Шнирельман В. А. Лев Гумилев: От «пассионарного напряжения» до «несовместимости культур» [Текст] / В. А. Шнирельман // Этнографическое обозрение. — 2006. — № 3. — С. 8–21.
4. Кореняко В. А. К критике концепции Л. Н. Гумилева [Текст] / В. А. Кореняко // Этнографическое обозрение. — 2006. — № 3. — С. 22–35.
5. Ларюэль М. Теория этноса Льва Гумилева и доктрины западных «новых правых» [Текст] / М. Ларюэль // Этнографическое обозрение. — 2006. — № 3. — С. 36–43.
6. Аксенов К. Э. Идеи Л. Н. Гумилева и современная российская геополитика [Текст] / К. Э. Аксенов // Этнографическое обозрение. — 2006. — № 3. — С. 44–53.
7. Павочка С. Г. Этнология Л. Н. Гумилева: истоки и сущность [Текст] / С. Г. Павочка. — Гродно : ГГАУ, 2011. — 274 с.
8. Гумилев Л. Н. От Руси к России. Очерки этнической истории [Текст] / Л. Н. Гумилев. — М. : Эксмо, 2008. — 153 с.
9. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории [Текст] / О. Шпенглер. — Мн. : Попурри, 1998. — 688 с.

Анотація. Олена Анатоліївна Доманська. Пасіонарність і національна свідомість: до критики окремих положень концепції Л. Гумільова. Здійснена спроба прояснити і уточнити основні історичні умови генези української нації. Проаналізовано концепцію етногенезу Л. Гумільова та запропоновані методологічні установки дослідження процесів етногенезу на території «життєвої діяльності» давніх слов'янських спільнот. Такий підхід слугує чіткому вста-

новленню засад розбудови національного культурного простору в сучасних умовах. У статті звернено увагу на деякі суперечності концепції етногенезу Л. Гумільова стосовно термінів та оцінок стану пасіонарності давнього українського етносу. Обґрунтовано ідею, що українська протонація мала реалізувати сценарій власного нарративу як виплиск пасіонарності на рубіжному періоді XIX–XX століть, коли вперше були зафіксовані спроби сформувати цілісну національну ідею та втілити в життя основні шляхи реалізації української національної свідомості у розбудові власного культурного простору.

Ключові слова: етнос, пасіонарність, слов'яни, руси, історія.

Аннотация. Елена Анатольевна Доманская. Пассионарность и национальное самосознание: к критике отдельных положений концепции Льва Гумилева. Осуществлена попытка прояснить и уточнить основные исторические условия генезиса украинской нации. Проанализирована концепция этногенеза Л. Гумилева и предложены методологические установки исследования процессов этногенеза на территории «жизненной деятельности» древних славянских сообществ. Такой подход служит четкому установлению основ развития национального культурного пространства в современных условиях. В статье обращено внимание на некоторые противоречия концепции этногенеза Л. Гумилева относительно сроков и оценок состояния пассионарности древнего украинского этноса. Обоснованно идею о том, что украинская протонация должна была реализовать сценарий собственного нарратива как выплеск пассионарности на рубежном периоде XIX–XX вв., когда впервые были зафиксированы попытки сформировать целостную национальную идею и воплотить в жизнь основные пути реализации украинского национального сознания в развитии собственного культурного пространства.

Ключевые слова: этнос, пассионарность, славяне, русы, история.

Summary. Elena Domanski. Passionarnost and national consciousness: the criticism of certain provisions of L. Gumilev concept. The article attempted to clarify and refine basic historical conditions of the genesis of the Ukrainian nation. Analyzed the concept of ethnogenesis L. Gumilev and we proposed the methodological orientations for research of the processes of ethnogenesis on the territory of «life activity» old Slavic communities. This approach serves to clearly establish the foundations for building national cultural space in modern conditions. The article shows the some contradictions concept of ethnogenesis L. Gumilev concerning the terms and assessments of the state of passionarity old Ukrainian ethnos. Substantiates the idea that the Ukrainian proto-nation had to realize the scenario's own narrative as splash of passionarity by the line XIX–XX century, when first time were registered attempts to form a complete national idea and realize the basic ways of realization of Ukrainian national consciousness in the development of their own cultural space.

Keywords: ethnos, passionarity, Slav, Ruses, history.